ORIGINAL ARTICLE

SOCIÁLNÍ PRÁCE OPTIKOU STUDENTŮ STUDUJÍCÍCH SOCIÁLNÍ OBORY

Social work in viewpoint of students of social disciplines

David Urban, Alena Kajanová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce

Summary

The concept of the social work is very diverse and its delimitation presents to a certain extent an individual construction supported by existing minor paradigms of the social work (Payne, 2005).

The article reflects the diversity in the social work concepts and presents results of a probe implemented in a sample of male and female students of social disciplines at the University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Health and Social Studies and Theological Faculty. The target of the work is to identify the concept of the social work in the viewpoint of male and female students of social disciplines.

The participants were supposed to express by drawing how they perceive the social work. Total of 97 students participated in the research. The pictures collected (total of 94 pictures) were categorized by authors of the present article depending on dominant motives – 8 categories were established as follows: Lending a helping hand, Relationships, Providing “particular” social service, “Transformation” of a taker from unhappy to happy, Help, Bridges, Way, Others. These categories were back-interpreted by a sample group – representatives of the categories who drew the pictures were addressed at a further seminar and asked for a written interpretation of feelings expressed by the picture.

The concept of the social work is diverse in viewpoint of students. However, the outcome is the identification of the prevalent model of social work exclusively focused on the work with the taker, with absence of the concept of the social work aimed toward a wider society. The method of the social work with an individual is simultaneously a dominant concept, which prevails in the pictures.

Key words: social work – student – social work concept – social service – taker

Souhrn

Pojetí sociální práce je velmi rozmanité a její vymezení představuje do jisté míry individuální konstrukci, opřenu o existující malá paradigmatata sociální práce (Payne, 2005).

Článek reflektuje rozmanitost pojetí sociální práce a prezentuje výsledky sondy, která byla realizovaná u výběrového souboru studentů a studentek sociálních oborů na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích na Zdravotně sociální fakultě a Teologické fakultě. Cílem článku je identifikovat pojetí sociální práce optikou studentů a studentek sociálních oborů.

Submitted: 2012-01-02 • Accepted: 2012-09-12 • Published online: 2012-12-21

KONTAKT: 14/4: 456–463 • ISSN 1212-4117 (Print) • ISSN 1804-7122 (Online)

Participující měli nakreslit, jak vnímají sociální práci. Sondy se zúčastnilo celkem 97 studentů. Sebrané obrázky (celkem 94 obrázků) byly autory článku kategorizovány dle dominantních motivů – bylo vytvořeno 8 kategorií: Podaná (pomocná) ruka, Vztahy, Poskytnutí „konkrétní“ sociální služby, „Přerod“ uživatele od nešťastného ke šťastnému, Pomoc, Mosty, Cesta, Jiné. Tyto kategorie byly zpětně interpretovány výběrovým souborem – zástupce těchto kategorií jsme předložili na dalším semináři týmž ročníkům, které obrázky malovaly, a požádali jsme je o písemnou interpretaci toho, co obrázek vyjadřuje.

Pojetí sociální práce očima studujících je různorodé. Výstupem však je identifikace převládajícího modelu sociální práce zaměřeného výhradně na práci s uživatelem, kde absentuje pojetí sociální práce ve vztahu k širší společnosti. Zároveň je dominantním pojetím metoda sociální práce s jednotlivcem, která na obrázcích převládá.

Klíčová slova: sociální práce – studující – pojetí sociální práce – sociální služba – uživatel

ÚVOD

V literatuře se setkáváme s velmi rozmanitým pojetím sociální práce a vymezením jejích cílů (DuBois, Miley, 2008), které se zároveň často v průběhu etablování tohoto oboru měnilo. Navrátil (2001, s. 10) k tomuto uvádí, že cíle sociální práce lze vymezit: a) pozitivně (sociální práce je to, co dělají sociální pracovníci); b) negativně – zde cituje Hanvey a Philpot (1996, p. 1), že sociální práce je to, co jiní – zdravotní sestry, lékaři, policie atd. – nedělají; c) výčtem činností (Thompson, 2000), které jsou v sociální práci běžné.

V současné době je dominantním pozitivní vymezení sociální práce v různých konceptech, např. koncept sociálního fungování (který jako první uvedla Bartlettová, 1970), jenž pracuje s interakcí probíhající mezi požadavky prostředí a lidmi. Jedná se tedy o systém vzájemného působení a ovlivňování se mezi člověkem (uživatelem) a společností. Sociální práce by tedy měla reflektovat jak přání a potřeby uživatele, tak i přání a potřeby společnosti a vytvářet prostor pro vzájemné, oboustranné pochopení (jedná se tedy o jakýsi pomyslný most mezi člověkem a společností) (Navrátil, 2001).

Cílem našeho článku však není popisovat různá pojetí sociální práce, ale poukázat na to, jak sociální práci chápou potencionální odborníci v této oblasti, tedy současní studenti a studentky oborů zaměřených na sociální práci na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální a Teologické fakulty. Rádi bychom vyvolali diskusi o tom, jaká je představa a úloha

sociální práce a zároveň i nad tím, kým má být sociální práce definována, neboť je definována především managery, kteří však nemají přímou zkušenost se sociální prací (Malin 2000). Tyto úvahy považujeme za významné, protože se podílejí na konstrukci prestiže oboru sociální práce.

METODIKA

V rámci našeho výzkumu jsme oslovili studující druhých a třetích ročníků Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální a Teologické fakulty, v oborech zaměřených na sociální práci (Sociální a charitativní činnost, Etika v sociální práci, Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory – prezenční a kombinované studium). Studující byli osloveni v rámci výuky s požadavkem: „Libovolně graficky znázorněte, co pro Vás představuje sociální práce.“ Celkem jsme oslovili 97 studujících, obrázků jsme obdrželi od 93 studujících (4 studující obrázků neodevzdali).

Od kresby jsme očekávali určitou míru projekce participantů, jinými slovy, že budou znázorňovat opravdu vlastní pojetí sociální práce, které by nemuselo být vyjádřeno slovní formou – např. v případě použití techniky rozhovorů.

Z hlediska provedení byla participantům ponechána volnost, a to jak časová, tak i vlastního provedení.

Získané obrázky jsme rozdělili do kategorií dle vlastní (subjektivní) interpretace znázorněných motivů. Tyto kategorie jsme vytvořili tak,

že jsme seskupili obrázky, kde byl dominantní motiv obdobný (např. sluníčko, most, podaná ruka aj.) nebo text. Získali jsme tak 8 kategorií, které prezentujeme níže.

Zástupce těchto kategorií jsme předložili na dalším semináři týmž ročníkům, které obrázky malovaly, a požádali jsme je o písemnou interpretaci toho, co obrázek vyjadřuje. Přesné zadání znělo: „Popište, jakým způsobem obrázek charakterizuje sociální práci.“ Této fáze výzkumu se zúčastnilo 83 studujících. Získané výpovědi jsme následně analyzovali metodou trsu dle Miovského (2006).

VÝSLEDKY

U každé kategorie se věnujeme kvalitativní i kvantitativní stránce. Kategorie jsou seřazeny podle četností, od nejčastěji po nejméně často zastoupené. Kategorie doplňujeme o ilustrativní obrázky a zároveň o vlastní interpretace autorů obrázků.

1) Podaná (pomocná) ruka

Tato kategorie byla zastoupena v počtu 30 obrázků. Objevoval se zde a) motiv samostatné ruky (jednou byla ruka studenta i obkreslená), b) dvě ruce, kde jedna symbolizovala uživatele a jedna sociálního pracovníka. Zajímavé je, že ruka sociálního pracovníka byla v několika případech kreslena jako větší, oproti ruce uživatele. Na polovině obrázků se ruce dotýkaly, na druhé polovině byla ruka pouze napřažená k pomoci. Zcela výjimečně (2 obrázky) se ruce drží ve stisku (partnerství). V ostatních případech se spíše jen dotýkají konečky prstů.

Podaná ruka asociovala dojednaný kontrakt, dále také (do)provázení uživatele, „vytáhnutí“ (obrázek 1) z problematické situace nebo pouze nabídku pomoci. Studující dále reflektovali výše uvedenou rozdílnou velikost rukou, kterou si vysvětlovali tak, že se jedná o dětské uživatele.

Obrázek 1

2) Vztahy

Do této kategorie jsme zařadili 21 obrázků. Vztahové pojetí kategorie je vyjádřeno „panáčky“, kde někteří symbolizují uživatele a jiné sociálního pracovníka. Tito jsou propojeni šipkami vedoucími oběma směry – k i od sociálního pracovníka/ a uživatele, což asociovalo dialog či vzájemné interakce (obrázek 2).

Dále zde bylo zastoupeno pojetí sociální práce, které studující označovali jako multidisciplinární tým, kdy sociální pracovník zprostředkovával

vztah (kontakt) mezi uživatelem a ostatními členy týmu (obrázek 3).

Ve znázornění se již neobjevuje disproporce mezi sociálním pracovníkem a uživatelem, jsou si rovni velikostí i grafickým provedením. Tato kategorie se oproti té předchozí liší tím, že vždy se jedná jen o jednoho sociálního pracovníka a vícero uživatelů (v předchozí kategorii absentoval větší počet uživatelů a sociálních pracovníků).

Obrázek 2

Obrázek 3

3) Poskytnutí „konkrétní“ sociální služby

Celkem 13 obrázků jsme zahrnuli do kategorie nazvané „Poskytnutí konkrétní sociální služby“. Jednalo se o taková vyjádření, kdy a) sociální pracovník byl nakreslen v přirozeném prostředí uživatele – domácnost, ulice, případně b) v místě, kde je služba poskytována – poradna, úřad práce, K-centrum. Při dalším výzkumu by bylo vhodné zaměřit se na to, zda tyto organizace

mají souvislost s konkrétní zkušeností studentů, např. v rámci praxe, či u studentů kombinované formy studia se jedná o jejich zaměstnání aj.

Na obrázcích se často objevovaly rozhovory; sociální pracovník byl zobrazován v rozhovoru s uživatelem, kterému poskytuje službu. Studující popisovali konkrétní služby, které jsou uživateli na obrázku nabízeny (sociální dávky, kontrakt při nalezení zaměstnání atp.).

Obrázek 4

4) „Přerod“ uživatele od nešťastného ke šťastnému

Deset obrázků zachycuje změnu, kterou výběrový soubor popsal jako „uživatele před intervencí a po intervenci“. Jedná se o různé typy znázornění za použití symbolů, např.: smutné sluníčko × veselé sluníčko (obrázek 5), smějící se × plačící

„panáček“ (obrázek 6). Někdy je i šipkou naznačena změna před a po intervenci. Sociální práce je zde studujícími prezentovaná jako nástroj změny vedoucí ke šťastnému konci, např. sociální pracovník dělá ze smutných lidí šťastné, pomáhá těm, kteří jsou na svůj problém sami.

Obrázek 5

Obrázek 6

5) Pomoc

Pod kategorií s motivem „pomoc“ jsme zařadili šest obrázků (obrázek 7). Jednalo se výhradně o ty obrázky, kde se v bublině, nad obrázkem atd. objevuje konkrétně slovo „pomoc“ a další tvary tohoto slova („pomohu Ti“ aj.). Ke slovu „pomoc“ byla dále připisována „rada“ či

„kontrola“. Tato kombinace slov: pomoc, rada, kontrola nám přijde zajímavá, bohužel pro ni nemáme žádné bližší vysvětlení. Studující tento obrázek interpretovali tak, že sociální práce pomáhá klientovi řešit jeho obtížnou situaci. Uváděli i konkrétní příklady pomoci, např. krizovou intervenci.

Obrázek 7

6) Mosty

Šestou kategorií jsme označili názvem „Mosty“, podle grafického znázornění mostů přes řeku či propast (obrázek 8). Jednalo se celkem o 6 obrázků. Studující uváděli, že na jedné straně břehu (či propasti) stojí uživatel, na druhé společnost

a sociální pracovník je vyobrazen na mostě. Tato kresba rovněž asociovala koncept sociálního fungování, kdy sociální pracovník představuje jakési přemostění mezi společností a uživateli (srov. Navrátil a kol., 2003).

Obrázek 8

7) Cesta

Čtyři studenti nakreslili uživatele na cestě nebo v systému cest a křižovatek. Je zde znázorněn pohyb a jeho směr. Kromě uživatelů jsou na těchto cestách znázorněni i sociální pracovníci. Obrázky rovněž obsahují textové popisky situace (obrázek 9).

Obrázek 9

8) Jiné

Do kategorie s názvem „Jiné“ jsme zařadili také obrázky, které se nám nepodařilo z hlediska obsahu identifikovat, případně ty, které nezapadaly ani do jednoho z výše uvedených konceptů. Zde se jednalo celkem o 3 obrázky. Tato kategorie nebyla v druhé fázi sondy studijním prezentována.

DISKUSE

Nad rámec vytvořených kategorií motivů bychom rádi upozornili na další prvky, které se v obrázcích vyskytovaly a které považujeme za zajímavé (mohou mít význam v další interpretaci, jež ale není záměrem tohoto článku). Jednalo se o symboly srdce, balonky, mašle ve vlasech sociálních pracovníků atd., genderově heterogenně zastoupené postavičky u všech obrázků, kde bylo znázorněno více postav. Někteří účastníci vybarvovali tváře některých uživatelů tmavou barvou (což si lze vyložit například jako poukázání na etnicitu uživatelů).

Sociální pracovník se na všech obrázcích usmívá, je pozitivně naladěný, uživatelé jsou vi-

Sociální pracovník byl popisován jako průvodce uživatele životem nebo problémem. Systém cest asocioval i více problémů či multidimenzionální charakter problémů, stejně tak i způsoby řešení situace, kdy je možno využít více přístupů v sociální práci s uživatelem.

ditelně spokojení a šťastní, což může poukazovat na určitou idealizaci sociální práce.

Pojetí sociální práce očima studujících je různorodé. Přesto však na základě výstupů naší sondy můžeme vyslovit domněnku, že převládá model sociální práce zaměřený výhradně na práci s uživatelem a absenteje pojetí sociální práce ve vztahu k širší společnosti (jak ji znázorňuje pouze několik málo studujících v kategorii Mosty). Zároveň je dominantním pojetím metoda sociální práce s jednotlivcem, která na obrázcích převládá.

Jsmo si vědomi toho, že určitým zkrácením může být redukce pojetí sociální práce na to, co dokázali studující graficky zobrazit (to také může být důvodem, proč si v některých případech pomáhali texty).

ZÁVĚR

Navrátil (1998, s. 46) či Payne (2005) uvádějí, že role sociálního pracovníka je konstruována profesními očekáváními. Tzn. že společnost u studujících vytváří určitou představu o tom, jakou práci by chtěli vykonávat, a tato představa se

podílí na tom, jak si sociální práci představují. Je možné, že v obrázcích zobrazujících konkrétní sociální službu je tak promítnuta praktická zkušenost studentů s výkonem této služby.

Praktický přesah naší sondy shledáváme v možnostech její reflexe při výuce, v rámci které je možné vyvolat diskusi se studujícími o roli sociální práce a jejím pojetí. Hlavní myšlenkou k diskusi je téma, zda velká diferenciací pojetí sociální práce je pro samotný obor, jakož i klienty a sociální pracovníky, přínosem, nebo nikoli. Na jednu stranu díky zmíněné „pestrosti pojetí sociální práce“ je možné sociální práci poskytovat kreativně a díky tomu obsáhnout široké spektrum problémů. Na druhou stranu naopak zmíněná nejednotnost pojetí sociální práce může představovat problematickou záležitost, protože

kvůli její různorodosti v konečné fázi aktéři nedokáží jasně interpretovat svá očekávání.

Na tuto sondu plánujeme navázat dalším rozsáhlejším kvantitativním výzkumem, zaměřeným na představy o sociální práci u cílové skupiny studujících i praktikujících sociálních pracovníků. Tedy zda jsou, či nejsou nějaké rozdíly v pojetí sociální práce mezi studujícími a již praktikujícími sociálními pracovníky, jinými slovy řečeno, zda vlastní výkon sociální práce determinuje, či nedeterminuje jejich pojetí. Z námi získaných interpretací obrázků (pojetí sociální práce) od studujících bude sestaven dotazník, který bude distribuován jak mezi studující v sociálních oborech na různých fakultách, tak i mezi kvalifikované sociální pracovníky a pracovníce v praxi.

LITERATURA

1. Bartlett H (1970). *The Common Base of Social Work Practice*. Silver Spring, MD: National Association of Social Workers, 224 p.
2. DuBois B, Miley KK (2008). *Social work. An Empowering Profession*. Boston: Pearson, 493 p.
3. Hanvey Ch, Philpot T (1996). *Practising Social Work*. London: Routledge, 222 p.
4. Malin N (ed.) (2000). *Professionalism, boundaries and the workplace*. New York: Routledge, p. 271.
5. Miovský M (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, s. 221.
6. Navrátil P (1998). Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*. 1: 37–50.
7. Navrátil P (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
8. Navrátil P a kol. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. 224 s.
9. Payne M (2005). *Modern social work theory*. Wales: Creative Print and Design, 366 p.
10. Thompson N (2000). *Understanding Social Work. Preparing for Practice*. London: Macmillan, 256 p.

✉ Kontakt:

Mgr. David Urban, Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce, Jírovцова 1347/24, 370 04 České Budějovice
E-mail: durban@zsf.jcu.cz